

Ірен РОЗДОБУДЬКО

ТРИДЕТІДА ДАСТІВОЧКА

НОРА ● ДРУК

Ірен Роздобудько

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТІВОЧКА

Роман

Київ
Нора-Друк
2018

ЧАСТИНА ПЕРША

Carol of the Bells

*Hark how the bells,
sweet silver bells,
all seem to say,
throw cares away
Christmas is here,
bringing good cheer,
to young and old,
meek and the bold...*

Щедрик

*Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились...*

1

*Nursing home, США.
Грудень, 1997 року.*

— ...є в цьому щось несправедливе. Те, що зводить нанівець увесь сенс життя. Закреслює всі прагнення, бажання, почуття, боротьбу за місце під сонцем, любов до близьких. Коли бачиш це відмирання щодня, думаєш: чи є в тому бодай якась справедливість? І втрачаєш сенс усього. Усього! Думаєш: навіщо це все — пошуки, страждання, перемоги і успіхи? Заради чого? Зневірюєшся в існуванні Бога, адже щось він не продумав щодо кінцевого результату.

— А я намагаюся про це не думати. Просто виконую свою роботу. Не переймайся. Ми не вічні, кінець — один...

— Так. Але — чому такий?! В чому ми завинили, аби кінець був саме таким? Тиск. Задишка. Аритмія. Тахікардія. Альцгеймер...

— Ну, не для всіх же! Поглянь на містера Ніколаса з тридцять шостої кімнати! Дев'яносто восьмий рік, а голова свіжа, як огірок. Він ще, до речі, й послати може. Як загне щось своєю мовою, то одразу розумієш: посилає! І, певно, далеко, адже бурмоче не менше хвилини. Я навіть вивчила: «д'ід'к'а лісого». Дізнатися б, що воно означає. І на вечірки не дозволяє себе вивозити. Мовляв, нудно йому з американськими стариганями. Ніби він — не американець!

— Містер Ніколас — унікум. Але тут інша трагедія: немічність тіла і ясність розуму. Це ще гірше: тіло —

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

ганчірка, душа — юна. Шалений дисонанс. Гірко. Одне слово, хоч як крути — виходить, перепрошую, фігня!

На них цитькнули.

Нянечка і санітар презирнулися і замовкли, спостерігаючи, як на імпровізованій сцені збирається хор.

Спочатку вишикувався перший ряд. Якщо це можна було назвати рядом.

Містер Піт викотився на візку.

Місіс Крістенсен, продефілювала повз нього, зосереджено спираючись на чотириногі ходунки.

Третім був містер Вілліс на одній ліктьовій милиці.

Другий ряд складався з сімох «вільноходячих».

Їх розташувала старша покоївка відповідно вимогам містера Грінвея, колишнього диригента і, власне, керівника аматорського хору: баси — зліва, тенори — справа.

Наступний ряд, зовсім «молодняк» — шістдесятирічні живчики, що зайняли місця на подіумі сантиметрів на п'ятдесят вище другого ряду.

Ними керувала місіс Мері Ортлайд, примадона хору.

Вона була в шифоновій сукні і хутряному болеро: зі стриженої норки стирчали грайливі пещові хвостики. Волосся блакитного кольору ретельно викладене по всій голові щільними рурочками, вуста нафарбовані червоним, у вухах — діамантові крапельки. На неї з зали поглядав і посміхався її залицяльник, містер Голдінг, багатий удівець, душа компанії і меценат цієї самодіяльної капели.

Власне, всі хористи виглядали святково. Чоловіки в костюмах з «метеликами», на жінках — низки перлів, в зачісках виблискували декоративні шпильки. Усі пахтіли парфумами.

У залі витав аромат кави і ялинки, котру тихо обвішували прикрасами нянечки.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

За широкими вікнами — чистими і прозорими — повільно кружляли сніжинки, нагадуючи, що до Різдва лишалось кілька днів.

В такі часи пансіон пустішав принаймні на третину. Діти й онуки розбирали мешканців на «вакації» до теплих морів, хтось вирушав у мандрівку сам, отримуючи на те індульгенцію від головного лікаря і рекомендації на випадок прикрих несподіванок із тиском. А ті, що лишалися святкувати в пансіоні, мали добре відрепетирувати свій традиційний різдвяний виступ для родичів і гостей.

Містер Грінвей з кінця листопада збирав своє співоче військо щодня, розставляв по голосах, змушував «тримати звук» і «давати посил до заднього ряду», аж доки не сформував досить пристойний хор, який не соромно було б представити публіці у святкові дні.

Містер Грінвей постукав паличкою по пюпітру:

— Розспіванка, панове. Зосередимось на «мі».

— Мі-мі-мі... — старанно затягли невловиму для надшерблених голосів ноту хористи.

Аж доки містер Грінвей не наказав перейти до «ля».

Так тривало з півгодини, адже робили перерву на масове вимірювання тиску і запеклі суперечки щодо щасливчиків, котрих буде краще видно з першого ряду.

Місіс Ортлайд заради цього пересіла до інвалідного візка.

Коли всі пристрасті вгамувалися, розпочався «остаточний прогін».

Містер Грінвей здійняв руки і дав перші позивні:

— Та-та-та-та!..

Хор глибоко вдихнув повітря і вже збирався дружно видихнути, відтворюючи подіб'я звуку, як до зали вкотився ще один мешканець.

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Той самий, про якого говорили нянечка із санітаром — містер Ніколас.

Котила його міс Джені, волоока, опасиста муринка, єдина, хто міг вмовити примхливого старого «прогулятися коридором».

Вона щось шепотіла в кошлате вухо старійшини про свято, індичку, сніг, який цього року завалив всю місцину по саме «нікуди», про ялинку, яку йому обов'язково варто побачити на власні очі і про сюрприз, який підготували для нього хористи.

Ноги старого були закутані картатим пледом, цупкі довгі пальці напружено стискали бильця візка, немов він збирався встати, тонка жилава шия, вкрита дровесною корою, важко тримала заважку голову.

Очі містера Ніколаса були примружені. Здавалося, що він спить або вдає крайній ступінь байдужості.

Нянечка і санітар презирнулися, киваючи Джені.

Та встановила візок навпроти хору, перепрошуючи містера Грінвея за шурхіт.

Містер Грінвей насуплено кивнув і змахнув руками.

Обличчя хористів увімкнулися, немов ліхтарі на темній вулиці — вони поринули у світ мелодії з усією пристрасною, яка ще вирувала під зворушливими німецькими оболонками.

Міс Джені нахилилася до вуха старого:

— Ніколасе, дорогий, ця пісня — для вас!

І хор відгукнувся багатоголоссям.

*Hark how the bells,
sweet silver bells,
all seem to say,
throw cares away*

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

*Christmas is here,
bringing good cheer,
to young and old,
meek and the bold!*

Старанно округлюючи вуста, грайливо блимаючи очима, хористи, на диво, співали напрочуд гарно, уважно стежачи за руками диригента.

*Послухайте, як дзвонять дзвони!
Мелодійні срібні дзвони.
Співають хором,
Забирають всі турботи*

*Різдво прийшло,
Щастя всім принесло,
Молодому і старому
Сильному й слабкому...*

Дін-дон, дін-дон...

Заслухавшись, міс Джені не помітила, як голова її підопічного смикнулася, ніби він сидів на електричному стільці, пальці, якими він вчепився в бильця крісла, побілили.

*Merry, Merry, Merry, Merry Christmas,
Merry, Merry, Merry, Merry Christmas...*

Місіс Ортлайд помітила неподобство першою.
— Містеру Леонтовичу зле! — вигукнула вона, припиняючи спів.

Хор вмовк.

Старий хрипів, хапаючи повітря ротом.

Джені скрикнула, нахилившись до візка.

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

— Містеру Леонтовичу зле! — луною рознеслося по вітальні.

Санітар, допомагаючи колезі, вхопився за ручки візка, покотив до виходу.

Джені на ходу прилаштовувала до вуст старого кисневу маску, яку завжди тримала напоготові.

— Лайзо, Стіве! Серцевий напад! — закричала Джені. — Негайно до реанімаційної!

Хор розгублено загув, реагуючи на подію.

— Тримайся, Ніколасе! — крикнув услід візку містер Піт.

— Ви оптиміст, Піте, — іронічно промовила місіс Крістенсен, поправляючи зачіску. — Містеру Леонтовичу майже сто.

— Та він ще всіх нас переживе, — заздрісно буркнув містер Вілліс.

Диригент постукав паличкою по пюпітру. Знову здійняв руки:

— Панове! Продовжуємо...

...Знов і знов вони співають.

Співають без упину!

Їх радісний дзвін –

У кожній хаті!

Дін-дон, дін-дон...

2

...Візок м'яко вібрував гумовими коліщатами по паркетній підлозі.

Джені підтримувала голову старого. Той через раз робив судомний вдих крізь маску, очі його були розширені, як у потопельника, що виринає на поверхню.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

Нянечка Лайза бігла слідом. Санітар Стів щосили штовхав візок.

Все виглядало, як у серіалі про «Швидку допомогу» — кіт сезону.

— Він помирає, — шепнув Стів.

Джені гнівно блимнула очима: тихіше, він може почути.

Стів посміхнувся.

Старому містеру Ніколасу дійсно минав дев'яносто восьмий рік.

Двадцять із них він проживав в цьому пансіоні, на повному забезпеченні своєї діаспори. Кошти надходили регулярно. Проте, самі представники громади бували тут не часто: містер Ніколас категорично відмовлявся спілкуватися зі своїми благодійниками, посилаючись на недобрі спогади молодості. Сини також не відвідували старого. Хоча було відомо, що вони в нього є і мешкають в різних кутках Америки.

Можливо, є й онуки...

Стів ще раз поглянув на старого і здригнувся: той дивився просто на нього, й досить суворо, ніби дійсно почув сказане. Але, швидше за все, то була судома.

Візок завезли до реанімаційної кімнати, яка завжди була облаштована так, аби за першої ж нагоди прийняти пацієнта.

Черговий лікар, Біл Янсон, вбіг, на ходу застібуючи синій халат.

Старого дбайливо вийняли з крісла, переклали на високе зручне ліжко. Біл зробив заштрик. Джені вимірювала тиск, Стів притискав маску, все ще дивуючись нерухомому, але досить притомному погляду округлених очей.

Хвилини за п'ятнадцять всі із полегшенням перезирнулися: старий поволі приходив до тями, дихав майже рівно. Хіба що з хрипами.

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

— Це кінець? — одними вустами запитала Джені.

Біл Янсон знизав плечима, доторкнувся до судини, що пульсувала на горлі.

— Гм... Треба везти до лікарні. Першу допомогу ми надали вчасно. А там... Як схоче Бог... У містера Лео, на подив, залізне здоров'я.

Джені лагідно погладила містера Ніколаса по голові:

— З поверненням, Ніку! Ви нас налякали. Тепер все буде добре. Перевеземо вас до лікарні і...

Її заспокійливе туркотіння несподівано увірвав хрипкий і досить владний голос:

— Яка, до біса, лікарня?! Мені нині лише один лікар потрібен...

Це пролунало несподівано.

Принаймні для людини, котра ще півгодини тому билася в конвульсіях. Важко дихаючи після кожного слова, але, як завжди, безапеляційно, старий вимовив ще кілька фраз:

— Священника... Покличте священника.

І додав благальним шепотом, звертаючись до Джені:

— Панотця з української церкви... Сповідатися хочу...

Джені запитально глянула на лікаря.

Той кивнув:

— Робіть, як каже.

Містер Ніколас вчепився в руку муринки:

— І, прошу, поквартесья... Я ще... по-че-каю...

Джені кивнула і вискочила з кімнати.

3

Менше ніж за півгодини Джені вела коридором пансіону молодого священника «панотця Михайла» — висмикнула його з церкви після вранішньої проповіді.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТІВОЧКА

Він біг за нею, на ходу застібуючи сорочку і вигляд мав урочистий і схвильований.

В руках — невеличка валізка з необхідними для сповіді речами.

Про старійшину цього закладу серед парафіян ходили легенди. І хоча майже ніхто з них не знав його особисто через складний характер і відлюдкуватість, проте, всі причетні до благодійництва шалено пишалися тим, що опікуються такою визначною особою.

Подейкували, що попередник отця Михайла, заповів доглядати колишнього співвітчизника з усією пошаною — до останнього дня.

Отже, отець Михайло мав стати першим, хто долучиться до одкровенень легендарного старого. Через те він нервував, немов йшов до першого причастя.

Зупинивши Джені біля дверей, він ніяково промовив:

— Певно, мені варто переодягнутися десь тут, у передпокої?

Джені здивовано поглянула на нього.

— Я в джинсах... — ще більш ніяковіючи пояснив отець Михайло і шелеснув пластиковим пакетом, в якому була ряса.

— Не хвилюйтеся, отче, — посміхнулася Джені. — Містер Леонтович досить сучасна людина. В кімнаті є де підготуватися до сповіді.

Вона розчинила двері, тихо зазирнула — чи не спить, і жестом запросила панотця зайти. Той ще раз оправив сорочку і з трепетом увійшов до палати.

На високому ліжку, в білих простирадлах, як у снігах, лежав довготелесий сивий чоловік.

Він повернув голову, в його погляді читалося полегшення.

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Отець Михайло приязно посміхнувся у відповідь і кивнув Джені — можете йти.

Почав любовно розкладати на сусідньому ліжку всі потрібні причандали — підрясник, рясу, хрест. Неспішно вдягся, ледь стримуючи мимовільне тремтіння в руках.

За декілька хвилин він вже сидів на стільці біля ліжка помираючого у повній викладці. Лагідно, але не без нестримної, майже «світської», зацікавленості, оглянув німічне тіло.

Як приступитися?

Розпочав з тихої молитви, але не закінчив, адже почув надтріснутий нетерплячий голос з ліжка:

— Панотче, у мене мало часу. Боюсь не встигнути.

Отець Михайло заспокійливо кивнув:

— Пане Леонтовичу, ви, поза сумнівом, людина праведна. Я відпущу вам гріхи вільні й невольні, згідно з таїнством обряду і...

Старий хитнув головою, рука з довгими, жовтими, мов віск, пальцями лягла на груди, стримуючи хрипи.

Важко дихаючи вимовив:

— *Я не Леонтович... Моє ім'я Степан Добровольський...*

Священик із жахом відкинувся на стільці...

4

Київ, 1916 рік, 25 грудня

...Університет святого Володимира під вечір кишів людьми.

Замість розходитись після лекцій по домівках, чимала юрба студентів і викладачів сунула вгору по мармурових сходах до великої зали.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

З найбільших аудиторій, облаштованих під шпитальні палати, стікалися поранені, накинувши шинелі на однакове біле спіднє, подекуди просякнуте бурими плямами крові.

На милицях і без, вони продиралися крізь натовп у супроводі симпатичних сестер милосердя. Перед ними шанобливо, хоча й не без досади, розступалися.

Внизу, у гардеробній, швейцар приймав речі нескінченних гостей, міркуючи, чи вистачить вільних гачків для їхніх шуб і шинелей.

Зрештою вирішив студентські строї складати до купи, а вішати лише хутрянні шуби і пальта поважної публіки. А публіка прибувала, немов стихія, сповнюючи стіни старовинного закладу сміхом, галасом і особливим, давно забутим піднесенням мирних днів.

Проте, якась частина молоді все ж таки залишала стіни альма-матір. Здебільшого, це були «технарі» і студенти-волонтери, що поспішали на чергування до шпиталів.

Але й вони зупинялись, із захватом спостерігаючи, як мармуровими сходами, здіймаючи щebet і струшуючи з волосся сніжинки, злітаються зграйки юних панянок в однакових чорних спідничках.

Знизу, звідки на них дивилися студенти — а це був найкращий ракурс! — можна було розгледіти навіть біле мереживо нижніх спідниць, що, мов баранці в морі, виринали з-під чернецьких суконь.

— Що це за парадіз? — гмукнув Іван Рябков, студент останнього курсу фізико-математичного факультету.

— Ти хіба афіші не бачив? — плеснув його по плечі товариш зі смішним прізвищем Харапудженко. — Це панянки з музичної школи.

— А що там в тій афіші?

— Ну як же! Прем'єрний показ різдвяної програми композитора з Тульчина — Леонтовича! Студентський

хор під керівництвом пана Кошиця буде виконувати його твори. Різдвяний концерт!

— А ти хіба з нами не йдеш? — запитав хтось третій.

— У нашого великого математика сьогодні засідання у товаристві повітроплавання в Політехнічному! Він розраховує формулу петлі Иммельмана! — відповів за Рябкова інший студент. — Музика для мсьє Рябкова — маячня. Чи не так?

Рябков насупився.

Сьогодні дійсно було останнє перед вакаціями засідання клубу, на яке обіцяв прибути сам легендарний пілот-сотник, інспектор авіації армій Південно-Західного фронту В'ячеслав Матвійович Ткачов. І жодні концерти не могли стати тому на заваді.

Але загальний святковий шал, що охопив університет, сповнив Івана прикрістю, ніби життя пролітає повз нього у вигляді таких от мерехтливих дівочих спідничок, стрімких чобітків і вологих від снігу кучерів.

Воно, це життя, попри всі його намагання, взагалі стрімко пролітало повз нього — чиркало по скроні срібним крилом і неслося далі, не зачіпаючи ані розуму, ані серця. А те життя — справжнє і сповнене пригодами, про яке мріяв, на яке налаштувався ще відтоді, як дізнався про рекордний переліт Ткачова на «Ньюпорті» Київ-Одеса-Керч-Тамань-Єкатеринодар 1913-го, виявилось недосяжним.

Тоді він двічі намагався вступити до кадетського корпусу в Сумах, потім — в Одесі. Марно. Підвів зір: Рябков виявився дальтоником. І, як він вважав нині, «недолюдиною». Адже незначна, як для когось іншого, вада, закреслила для нього все, що здавалося йому єдиною важливим. Довелося обрати фізико-математичний факультет і аматорські заняття в Київському товаристві повітроплавання столичного політеху. Без будь-якої можливості сісти за штурвал аероплану.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

— Так, маячня, — підтвердив Рябков. — Музика — лише набір алгебраїчних формул. Це ще Піфагор довів.

Всі дружно зареготали, поплескуючи Івана по плечі.

Проте, Харापудженко хитро примружився:

— Ну, брате, якщо тебе не приваблює музика, то... Сам же сказав — парадіз! Такі дівчата! Це вже точно не маячня!

— Ага, будуть співати у першому ряду! — додав студент в круглих окулярах і лукаво підморгнув товаришу, процитувавши рядок популярного серед молоді поета:

— «Твої очі, мов криниця»...

— Панове, панове — час! Займаємо місця!

Студенти галасливим натовпом пробігли повз Рябкова, по черзі плескаючи його по плечі і вигукуючи рядки вірша:

— «...чиста на перловім дні»!

— «А надія, мов зірниця»!

— «З них проблискує мені!» *

Іван ще кілька секунд із роздратуванням дивився їм услід.

Потім рішуче розвернувся.

І доля, захопившись за петельку від розстебнутого гудзика, повела його вгору по сходах слідом за усіма.

5

Зал нагадував патронташ ущерть набитий новенькими золотоголовими патронами.

В рядах сиділи запрошені гості, викладачі, професура і деякі щасливчики зі студентства, котрі встигли зайняти місця задовго до початку концерту.

*Рядки з вірша Івана Франка.

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Місця на приставних стільцях між рядами займали поранені армійці.

Решта менш вишуканої публіки — в два, а то й в три ряди — шикувалася біля стін і юрмилася в проходах.

Рябков, маючи високий зріст, прилаштувався біля правої стіни перед лісом потилиць і вирішив, що му- сить подивитися бодай початок аби завтра, коли поч- нуть обговорювати подію, мати що сказати. Стояти у натовпі йому було млосно і некомфортно, ніби він був рибою, яку поставили вертикально.

Він вдивлявся у сцену.

На ній вже вишикувався хор, складений зі студентів університету і учениць музичної школи.

Деякі з юних школярів виглядали досить дебело, а від того — кумедно. Рябков іронічно розглядав опаси- стих чи надто хирлявих вокалісток.

Над їхніми головами, зачесаними однаково, ви- сочіла парубоча група у вишиванках.

Співоча спільнота рухалась, поправляючи строї, влаштовувалася зручніше, схвильовано вдивлялася в зал, посміхаючись знайомим. Король концертів — кашель — хвилями перекочувався з кутка в куток, рипіли сидіння крісел, гиготіли першокурсники, на них цить- кали.

Нарешті все стихло: на сцену вийшов керівник хору — Олександр Кошиць.

Публіка шалено заплескала в долоні.

Кошиць з гідністю вклонився, зробив рух рукою, мовляв, має щось сказати.

— Пані та панове! Сьогодні ми вперше виконаємо новий твір присутнього тут композитора і фольклорис- та з Тульчина пана Миколи Дмитровича Леонтовича...

Кошиць простягнув руку туди, де сидів композитор.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

Публіка знову вибухнула аплодисментами. Рябков, разом з усіма інтуїтивно подивився туди, куди вказав диригент.

З середини першого ряду неохоче підвівся худорлявий блондин, обернувся до публіки, сором'язливо киваючи на всі боки головою — радше не вклоняючись, а вгамовуючи гамір. Сів, схиливши голову, схрестив пальці обох зведених на колінах рук.

До нього нахилився, щось шепочучи у вухо, його товариш, Кирило Стеценко.

— ...різдвяну колядку «Щедрик»! — продовжив Кошиць.

Рябков позіхнув на увесь рот і прикрився долонею: далася взнаки вчорашня безсонна ніч, коли він дійсно вибудовував графік знаменитої «петлі Іммельмана». Подумав, що йому немає що тут робити, а для іронічних зауважень, яких від нього чекатимуть завтра, інформації достатньо.

Рябков почав поволі випростовуватися з-під лісу плечей і спин, що притискали його до стіни.

— ...у виконанні беруть участь учениці старших класів музично-драматичної школи імені Миколи Лисенка. Прощу вітати! — проголосив диригент, змушуючи Рябкова все ж таки обернутися до сцени.

Пролунали нетерплячі оплески.

І в перший ряд, перед ошатно вбраною капелюю, випурхнула чорно-біла зграйка юних панянок.

Вони злетіли на сцену, ніби щойно з морозу — рум'яні, розпашілі від хвилювання, стрімки, схвильовані. Швидко вишикувалися перед старшими і завмерли, прикипівши очима до рук диригента. Всі вони були гарненькі. Дійсно — «такі дівчата...».

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

А по центру стала та, через яку Іван Рябков зробив три рішучих кроки назад. Ого!

Всі хористочки були гладко зачесані і схожі одна на одну, мов зернятка. Ця ж виглядала так, ніби...

Рябков зробив три гарячих вдихи: ...так, ніби щойно встала з любовного ложа. Пружні чорні кучері розсипалися по плечах, стікаючи до грудей. В зіниці ніби вмонтоване по блакитному (якщо такі бувають) діаманту.

«Твої очі, як те море...», згадав Рябков і розлютився на себе: ще не вистачало цитувати любовні віршики. Але навіть здалеку ті очі збентежили. Чорт забирай!

Диригент повів у повітрі руками...

*Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати!*

Одноголосно відгукнувся хор, ніби кожна нота була прив'язана до його пальців.

*— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились...*

Голоси набирали обертів, розросталися, мов дерево в звивистому багатоголоссі і сходилися в одній точці, аби знову утворити в повітрі невидимий безкінечний спіральний візерунок.

Прості слова, що лунали з вуст хористів у поєднанні з мелодією здавалися пророчим одкровенням. Рябков, разом із залом, затамував подих.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТІВОЧКА

Стародавній язичницький текст, зовсім не пов'язаний з нинішньою зимою, незбагненним чином кожним словом говорив про... народження Христа.

Що за маячня? Яка ластівочка? Які овечки? Яка чорноброва господиня? До чого тут це все?! Яке відношення має цей набір нехитрих слів до подібного захвату?

Рябков прикипів поглядом до чорнокосої русалки і зрозумів, що магія, яку він відчув, уособлена саме в ній! В її очах, у вустах, що випускали з себе ластівочок, овечок і просто — цілу низку неймовірних звуків, а слова були лише шифром, ключ до якого зберігався всередині її грудей, що здіймалися під білою блузкою.

Але не всі ж, як Іван Рябков, дивилися лише на неї!

Захват, радість, ейфорія, спазм, що тисне горло, мимовільне ворухіння вуст в такт співу — ось що керувало залом. Рябков озирнувся і окинув поглядом білявого хлопчину, що так само втискався в стіну поруч, ставши навшпиньки.

Він молитовно ворухив губами, тримаючи руку на серці.

Рябков всміхнувся. Але так само захотів притиснути руку до грудей, всотуючи очима «русалку».

*В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей,
Хоч не гроші, то полова,
В тебе жінка чорноброва.*

Рябкову здалося, що разом з протягом (хтось відчинив двері) до зали дійсно влетіла ластівочка. Та не одна!

Мільйон ластівочок забилися і заворушилися в його горлі, серці і навіть нирках.

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Він не зауважив, що білявий вчепився в рукав його форми, ніби збирався впасти.

*...Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.*

Не зважаючи на поліфонію, кожен голос вів свою неповторну партію, ніби кожен з виконавців говорив водночас і про загальне, і про щось сокровенне, своє. Хороспів будувався на складних звукових поєднаннях і в той же час...

В той же час у ньому вчувалося чотири ноти. Навіть три! Вже хто-хто, а Рябков знався на розрахунках!

Спів спинився миттєво разом із рухом диригента, котрий ніби вхопив мелодію за тисячі невидимих ниток і обірвав їх.

Зал завмер на кілька митей, чекаючи на продовження.

А потім всі, як один зірвалися з місць, зайшлися в зливі оплесків з вимогливими криками «Біс! Біс!». Зал вирував і скандував несамовито — «Ще! Ще! Ще!!».

Кошиць вклонився.

Кучері русалки з першого ряду хвилию впали на обличчя — вона вклонилась разом з усіма. Але зробила це так граційно, що Рябкову здалося, ніби вона пірнає у воду, під лискучу хвилю власного волосся.

Публіка шаленіла, вимагаючи автора.

У першому ряду знов підвелася худорлява постать композитора.

Він кланявся, сором'язливо посміхаючись. Його дивна усмішка осяяла зал, немов туди влетів ангел. Очі хористів були прикуті до нього, до цієї усмішки, до ясних очей — до постаті, що здійнялася над морем голів із стриманою величністю.

Щоки юних співачок палали.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТІВОЧКА

Кошиць здійняв руки і зал затамував крик.

Рябков, захлинаючись, почав пробиватися до виходу.

З нього досить! І музики. І задухи. І дівчини! З кожним кроком до виходу з нього витікало життя, ніби він, мов уві сні, втрачав силу, здувався, як повітряна кулька.

Музика відібрала в нього остаточну впевненість у немарності власного життя. І музика. І дівчина. Адже, злившись в єдине ціле, вони були недосяжні. Проте він точно знав: відтепер іншої не буде! Вона належатиме йому. І не лише, як спогад.

Вона влилася в нього, мов отрута у вухо батька Гамлета, проникла в кров, заіскрила в кожній клітині тіла, гарячою крапкою оселилася побіля сонячного сплетіння. Отрута. Наркотик. Нестерпний біль.

Рябков вискочив на вулицю, забувши кашкет.

Кожна сніжинка, що падала з неба, мала обрис ластівки і боляче чиркала по щоках гострим крилом. Білявий чоловік з першого ряду здався йому богом, що пройшовся по морю голів, як посуху, і заволодів ними без жодного напруження.

— Чотири ноти! — пробурмотів Рябков. — Чорт забирай, чотири ноти... Маячня!!!

6

Nursing home, США.

Грудень, 1997 року.

— Я був на тому концерті!

Це було на другий рік війни, коли Київ був переповнений біженцями, а магазини і приміщення учбових закладів перетворилися на військові склади і шпиталі.

Місто просякло порохом, зіпрілими в окопах шинелями, тютюном, димом вуличних вогнищ, що їх палили безпритульні. Але попри це, свіже вологе полотно снігу висіло в повітрі, як клапті випраної марлі і всотувало в себе чорну кров тривожних ночей.

Тоді я, як і багато інших студентів, працював в Київському відділенні Комітету великої княжни Тетяни Миколаївни, де ми по мірі своїх можливостей надавали допомогу біженцям і пораненим, що прибували до Києва, втікаючи від війни.

Так, я був на тому концерті.

І це справило на мене незабутнє, майже містичне враження. Подія, котра стала точкою відліку мого життя.

Але перед тим, як пояснити — чому, варто розповісти, як я взагалі опинився в тому дні і в тому місці.

...Батько мій, Павло Юрійович, служив у маєтку баронеси фон Мекк у Браїлові. Він був садівником. Років до восьми я мешкав у тій садибі разом із батьками.

Нині мені здається, що в самому маєтку баронеси! Але, швидше за все, то була звичайна будівля-флігель для обслуги. Все минулося і все втратило своє значення, перетворюючись на легенду. Проте, пам'ять про зимові свята, котрі влаштовувала баронеса для місцевої дітлашні, досі живе у мені, немов це було вчора.

Ці спогади зроджуються перед моїм зором, як скринька з дорогоцінностями, оббита оксамитом: відкидаєш віко — і тут-таки вчувається запах першого снігу, а посередині, під нехитру механічну музику, крутиться маленька балерина...

Вона, мов ключик, повертається у підсвідомості і відкриває всі потаємні закутки пам'яті — ті, де ти бачиш себе малим. Луска часу осипається, слух загострюється, зір фіксує усе лише в яскравих кольорах, а

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

груди сповнюються відчуттям щастя — неймовірного, феєричного, засліплюючого щастя. І ти летиш! Адже воно, те щастя, здимає тебе над усім земним. До білих небес, де народжується сніг.

Він падає, а ти летиш.

Механічна балерина крутиться і киває: смерті немає!

Ці дитячі зимові свята, далекі, як жаринка, що відлетіла від вогнища і жевріє в темряві — єдиний маячок, на який я можу озирнутися без страху.

...Свята були здебільшого музичні.

На них ми, місцева дітлашня, слухали музику у виконанні самої хазяйки садиби, танцювали, взявшись за руки і отримували мішечки з цукерками, що купкою лежали під розкішною ялиною. І розходилися щасливі.

Цукерки я з'їдав ще дорогою до флігелю. А от музика лунала в мені аж до літа!

Набагато пізніше я дізнався, що то була музика Петра Ільковича Чайки. Чайковського, тобто...

Моє нетривале дитяче життя в садибі баронеси було сповнене запахом троянд — улітку і терпким ароматом зів'ялого листя — восени. І було просякнуте музикою.

Тонкі і вузлуваті через природну худорлявість пальці баронеси діставали з білозубої посмішки роялю мою ще зовсім юну душу і сповнювали її дорослим сумом і несамовитою жагою творити щось таке ж вічне і таке ж прекрасне. Те, що відрізняло б мене від усіх інших, що змушувало б їх йти за мною, вірити мені й любити мене.

Любити беззаперечно. Тепер я розумію, що тоді я прагнув любові, якої, певно, не мав від оточення. Батько був людиною суворою, мати весь час хворіла.

Коли мати померла, мене відправили до Марківки, що на Вінниччині, де мешкав дідусь.

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Там я теж прожив не довго — років із десять, адже батько вважав, що я мушу отримати освіту і віддав мене на навчання у Вінницю, за яке заплатила сама баронеса.

Але перед тим у мене сталася зустріч з іншою музикою, в яку я закохався до нестями, до спазмів у горлі і нестримного бажання бодай доторкнутися до її таїнства.

У Марківці жив такий собі священик, настоятель церкви, панотець Дмитро.

Він грав на віолончелі, скрипці та гітарі і сам же керував невеличким хором з місцевих підлітків.

Я співав у складі церковного хору, в якому був наймолодшим.

Одного разу до села приїхав син панотця, про якого тут подейкували, що він — композитор, збирач фольклору і педагог. Він приїхав з Донбасу, де викладав музику в залізничній школі.

Отже, вранці якогось літнього дня дев'ятого восьмого року, отець Дмитро прийшов на репетицію зі своїм сином.

Це була неабияка подія!

Дівчата з верхнього ряду — я чув! — шепотілись про те, що він гарний, обговорювали блакитні очі, які сяяли, як очі Ісуса на іконі, що лежала під склом аналою.

Отець Дмитро попросив сина провести з нами репетицію.

Того дня я знайшов свого бога...

Співав я погано.

Певно, через те, що дуже старався привернути до себе увагу, вловити бодай один його погляд чи порух руки, яким він витягав з нас звуки.

А вони, варто сказати, витікали з нас, мов лава! Ми співали, мов навіжені — так, ніби цей син-блукалець пана Дмитра посріблів нам горлянки.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

За годину такої репетиції всі звуки світу перемішалися в моїй голові, мов хвилі морські.

Я поплив за ними, мов човен. Не даремно ж кажуть — «море звуків». А море можна слухати безкінечно. Так само безкінечно, як і дивитися на вогонь, спостерігати за тим, як одягається жінка чи вдивлятися в нічне небо.

Але все це так само пов'язане зі звуками.

Тиші немає.

Ідеальної тиші!

Життя грає свою симфонію навіть під землею! Варто лише встромити лопату і перевернути пласт, аби впевнитись у цьому. Світ обплутаний звуками, мов судинами.

Від них не сховатися, не втекти, навіть затуливши вуха.

Але ось що я зрозумів тоді: їх, ці звуки, можна записати, вдихнути в них ритм, вибудувати в певному порядку і наділити гармонією, розіклавши на партитури.

Я прийшов з церкви, немов п'яний.

А ще — пропащий.

Адже зрозумів, що у мене немає подібного дару. Є лише любов до звуків.

Крім неї — нічого. Анічогісінько. Зрозуміти таке, це як... як пережити нерозділене кохання.

Після тієї єдиної репетиції в церкві я зрозумів, що моя мрія про безумовну любов, вже втілена іншим — цим чоловіком зі світлими очима і перстами, до яких прив'язані наші голоси.

Потім..

Потім я поїхав до Києва.

Вступив в університет святого князя Володимира на історико-філологічний факультет, бажаючи зайнятися фольклористикою.

ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

І от цей концерт...

Досі я ніколи не чув його творів — а тут цілий концерт!

Я мріяв підійти до нього, сказати, що ми земляки і ще щось, що змусило б його вимовити до мене бодай одне слово. Але після «Щедрика» ця зухвала ідея вивітрилася з моєї голови, я зрозумів, що ніколи не наважусь наблизитися.

Та й навіщо?

Мені достатньо було тих звуків, які знову поглинули мене і змусили відчувати свою мізерність.

Насправді, ми всі мізерні перед справжнім мистецтвом. Воно здіймає до небес, але так само боляче опускає на грішну землю.

Особливо тих, кого Господь обділив талантом...

7

Київ, 1916 рік, 25 грудня

...У дванадцятому номері готелю «Континенталь» було досить зимно.

Покоївка не квапилась нести замовлений чай — вся увага обслуговуючого персоналу була спрямована на ті номери, де після лікування в шпиталях оселялися офіцери.

Бувало, вони гомоніли до ранку. Часом бурхливі ночі уривалися викликом жандармів.

Попри це, газети приносили вчасно.

Їх підсували під двері або встромляли під ручку дверей аби не турбувати постояльців. Попри війну, в готелі намагалися зберегти своє реноме.

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

В очікуванні на гарячий чай, Леонтович переглядав «Київські губернські відомості», «Вечірню газету», «Киянин». Заголовки у розділі «Світське життя» красномовно свідчили про те, що він приїхав не даремно!

«Микола Леонтович підкорив київську публіку», «Тріумф музики Миколи Леонтовича», «Прем'єрне виконання народної колядки в обробці М. Леонтовича — нове слово в українському хороспіві!» і т. ін.

Микола пробігся очима по щільному тексту.

«...М. Леонтович демонструє високу техніку вокального інструментування... Розцвічуючи мотив все новими й новими звуковими барвами, він непомітно і дуже природно передає його з голосу в голос...», «...емоційна хвиля збігається з темброво-текстурною. Спів із закритою гортанню, органні пункти створюють оригінальний звуковий колорит, який заворожує слухача...», «Прийоми й методи наскрізного розвитку, де активна динаміка і образна неподільність посідають чільне місце у барвистості і колоритності музичного викладу...», «...вражаюча сила художнього впливу свідчать про те, що твори Миколи Дмитровича відзначаються симфонічним мисленням...».

Перегорнув сторінку, забруднивши пальці свіжою типографською фарбою.

«...органічно поєднавши прийоми народного багатоголосся з досягненням класичної поліфонії, композитор домогся того, що кожен голос відіграє цілком самостійну виражальну роль, відтворюючи найтонші зміни настрою в пісні, подаючи кожен художній образ у граничному завершенні», «...композитор вдається до так званих органних пунктів, на тлі яких будує складні звукові комплекси. Цим він досягає особливої гармонійної насиченості звуків...».

Нижче зір вихопив слова — «успіх», «унікальність», «оригінальність», «нове звучання».

Репортери світської хроніки не оминули увагою і самого автора, котрий в їхній уяві поставав «харизматичним», «сучасним Моцартом» і — не більше-не менше! — «створінням Господнім».

Що тут тільки понаписували!

«Блондин з блакитними очима, що вразив досвідчену столичну публіку скромністю, інтелігентністю і харизматичністю, котра межує з божевіллям генія-відлюдника...».

Але найдужче композитора вразив — він ледь не застогнати від сорому, — словесний пасаж — «подільський Шопен».

Леонтовичу шалено закортіло вмочити руки у ночви з теплою водою, як він це завжди робив у Тульчині, обмити обличчя, змити з нього всі вкарбовані в чоло солодкі печаті і словечка, котрі почув протягом останньої доби.

Він був готовий до всього: блукати по селах у старій латаній свитці, годинами вислуховувати і записувати в нотному стані надщерблені голоси сільських бабців, забуваючи попоїсти, приходити додому в зіпсованих битими шляхами черевиках, вдень і вночі — писати, писати, писати, аби зберегти народні мелодії у власній інтерпретації, безкінечно вагаючись, чи має на те право.

І все ж таки — записувати їх, використовуючи незбагненне і бездонне джерело народного хороспіву.

Але, з'ясувалося, до слави і розголосу теж треба готуватися! Аби не так сильно палали щоки. Він же давно не хлопчик. А щоки палахкотять, мов у двадцятирічного!

ПРИЛЕТІЛА ЛАСТИВОЧКА

Дружина Клавдія, котра через застуду меншої доньки, не змогла поїхати з ним до Києва аби розділити тріумф, була впевнена, що на нього чекає той самий «успіх» — гучний і заслужений, про який нині сурмлять газети. Навіть у цей час, коли повоєнному Києву не до музики.

А попри це, зал був переповнений! Люди стояли у проходах, сиділи на приставних стільцях.

Отже, його музика потрібна! І тисячі, чи навіть десятки і сотні тисяч кілометрів, що їх він здолав у пошуках стародавніх мелодій, пройдені не марно.

Завтра — додому.

А газети він візьме із собою. Не так заради себе, як для Клавдії Ферапонтівни — нехай потішиться. Вона надто довго чекала на такий успіх і на цей шлюб, до якого вони готувалися змалечку, але довелося чекати ще цілих десять років, поки він отримає освіту і на-мандрується по світах. Він відклав газети, викликав в пам'яті її образ — юний і романтичний. Той, який приємно грів душу — молодій жінки з дитям, старшою донькою, на колінах, із округлим личиком, обрамленим волоссям, і зворушливими ямочками на щоках. То були щасливі п'ять років! Цнотливі, стримані почуття людей, що поважають одне одного.

Він подумав, що неодмінно завтра ж купить різдвяні подарунки — і дружині, і донькам. Краще за все — солодощі. І не саморобні карамельні півники, якими торгували в базарний день у Тульчині, а справжні кондитерські вироби, яких його «дівчата» ще не бачили. Грошей вистачить! Зайде в до кава'ярні Семадені на розі Інститутської і Хрещатика, набере ласощів досхочу. Замовить покласти в витончені коробочки карамель «Кетті Бос», барви-сте драже, швейцарський шоколад, а головне, шматочки «сухого варення» — багаторазово зварені в цукровому си-